

УДК 027.1(477.83-2)+94(=16)

ФОРМУВАННЯ СЛАВІСТИЧНОЇ БІБЛОТЕКИ АНТОНА ПЕТРУШЕВИЧА

Ольга КОЛОСОВСЬКА

Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України
вул. Лисенка, 14, Львів, 79008
Відділ рідкісних видань

У статті простежено шляхи формування приватної бібліотеки А.Петрушевича. Особливу увагу зосереджено на особистих контактах ученого з численними вітчизняними та зарубіжними дослідниками, що уможливило і сприяло комплектуванню фундаментального бібліотечного зібрання, в якому з вичерпною повнотою представлена історія слов'янського світу, філологія, археологія, бібліографія.

Ключові слова: особиста бібліотека, славістична бібліотека, наукові контакти, автограф, бібліофіл, А.Петрушевич.

Антон Петрушевич (1821–1913) належить до найпомітніших постатей українського національно-культурного руху Галичини другої половини XIX ст. Відомий церковний та громадсько-політичний діяч, співзасновник Головної Руської Ради 1848 р., учасник Собору Руських учених, А.Петрушевич активно співпрацював з національно-культурними товариствами Галичини того часу: Галицько-Руською матицею, Народним Домом, Ставропігійським інститутом. У 1861–1877 рр. А.Петрушевич був обраний послом до Галицького Сейму, а у 1873–1878 рр. – послом до Австрійського парламенту.

У науковому світі А.Петрушевич знаний як історик, археолог, філолог та етнограф. Його ім'я добре відоме також фахівцям, які вивчають історію культури слов'янських народів. Праці ученого, загальною кількістю близько 250 позицій, з історії, етнографії, археології, філології і слов'янознавства гідно оцінені тогочасним науковим світом, а сам автор обирався членом Петербурзької та Краківської академій наук, почесним членом Бухарестської академії, членом Імператорського археологічного товариства в Москві, членом Чеської матиці, а також – почесним членом багатьох громадських і наукових товариств. За значні наукові досягнення А.Петрушевич був удостоєний почесного звання доктора історії Київського та Одеського університетів.

А.Петрушевич був людиною високоосвіченою й ерудованою. На вибір життєвого шляху та формування наукових зацікавлень майбутнього вченого великий вплив мав батько. Отець Степан Петрушевич – парох села Добряни (поблизу Стрия) – належав до найосвіченіших людей свого кола і свого часу, відігравав дієву роль в українському національному відродженні. Отець Степан збирав український фольклор, зокрема, прислів'я та приказки, писав поетичні та драматичні твори, цікавився питаннями культурної спадщини свого народу. Дід – Григорій Петрушевич – парох у славному

© Колосовська О., 2004

історичному місті Жовкві. “Весьма трудолюбивый составитель и переписчик Молитвослововъ, Месяцеслововъ и Сборниковъ для церковного богослужения” – так характеризував свого діда А.Петрушевич¹. “Григорий Петрушевич был любителем церковных книг древней печати и большой знаток церковного устава”². Об’ємні рукописні книги діда, написані “хорошим дрібним півуставом чорним і червоним письмом”, лягли в основу майбутньої бібліотеки вченого. Зацікавлення діда і батька та творча атмосфера священницької родини Петрушевичів стали вирішальним чинником у виборі наукових пріоритетів майбутнього академіка.

Початкову освіту А.Петрушевич здобув у Стрию, далі продовжив навчання у Львівській домініканській гімназії. Філософію та богослов’я студіював у Львівському університеті, який успішно закінчив 1845 р. 1847 р. А.Петрушевич був рукоположений у священничий сан. На той час припадає його особисте знайомство з митрополитом Михайлом Левицьким (1774–1858). Більше десяти років перебував А.Петрушевич у митрополичій резиденції, що містилася в Унівському монастирі недалеко Львова. Митрополит М.Левицький підтримав молодого нотарія Митрополичої консисторії і водночас свого особистого секретаря у його наукових пошуках та щиро заохотив його до подальшої праці. А.Петрушевич багато почерпнув, користаючи з власної бібліотеки митрополита та з його фахових книгознавчих порад. 1857 р. А.Петрушевич отримав звання почесного каноніка митрополичої капітули. Після смерті М.Левицького 1858 р. А.Петрушевич змушений був повернутися у свою парафію у Новиці (поблизу Стрия). Стан речей, який він там застав, видався йому розпачливим. “Мое настоящее состояние в Новице есть совсем плохое – приход многочислен и чрезмерно обширный... Народ мой темный и суеверен, надо бы несколько годов для просвещения его и обучения началам веры”, – ділився він враженнями у листі до свого приятеля Якова Головацького³. Тому в найближчому часі отець Антон вирішив клопотатися про меншу парафію, що забирала б менше часу і знаходилася б поблизу Львова.

Влітку цього ж року на запрошення єпископа Г.Яхимовича А.Петрушевич перебував у Перемишлі, де упорядковував і описував цінну збірку бібліотеки та архіву Перемиської капітули. “Начиная с XVI века, – зауважував А.Петрушевич, – берегається здесь богатый материал для истории нашего отечества и церкви”⁴. Бажаючи докладніше ознайомитися з цими матеріалами, щоби пізніше використати їх у своїх розвідках, А.Петрушевич працював щоденно по десять–дванадцять годин, оглядаючи книгу за книгою, перелистуючи аркуш за аркушем. Ускладнювала його роботу відсутність досконалих каталогів, дефектність рукописів, тому Петрушевич вирішив принагідно упорядкувати та систематизувати бібліотечний фонд та архів Перемиської капітули.

На початку 60-х років А. Петрушевич переїхав на постійне проживання до Львова, де для нього відкрилися нові перспективи, зокрема, він міг більше часу займатися науковими дослідженнями, а також мав можливість відвідувати галицькі монастирі, бібліотеки та музеї. А.Петрушевич продовжив уже самостійну копітку та невтомну, досить тривалу і дуже результативну діяльність із вивчення і збирання історичних й етнографічних матеріалів та дослідження минувшини. Цьому якнайкраще сприяли

¹ Вфстникъ “Народного Дома” (далі ВНД). 1887. Ч.54, 1(13) Мая. С.481.

² Там само. С.488.

³ Лист А.Петрушевича до Я.Головацького. 22.X.1858 р. // *Студинський К.* Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–1867. Т.2. Львів, 1905. С. 415.

⁴ Там само. С. 400.

посада почесного крилошанина та слава науковця, знавця і цінителя старовини. Як колекціонер і дослідник А.Петрушевич мав доволі сприятливі умови для наукової роботи. “Яко канонік і кустос митрополітального архіва, а також яко впливовий член консисторії він не тільки мав доступ до церковних, деканальних і монастирських бібліотек, але і в багатьох випадках міг брати з них для своєї збірки, що йому захотілося; над то йому дуже часто присилали приватні властители, священники, учителі і т.и. рідкі рідкості яко вченому знавцеві або з ін. причин...” – зауважував І.Франко⁵, який неодноразово звертався до багатих зібрань А.Петрушевича, зокрема, працюючи над ґрунтовним дослідженням пам’яток української мови⁶.

Проживаючи у Львові чи подорожуючи з науковою метою Галичиною, Буковиною, Карпатами, учений описував виявлені історичні матеріали, при нагоді купував рукописи і старі книги для своєї збірки. Саме з цією метою він їздив містами і селами Буковини, відвідував Румунію, знайомився з архівами монастирів Путни та Сучави, єпископською бібліотекою в Яссах. Надзвичайно плідними були роки перебування А.Петрушевича як посла парламенту у Відні. У вільний час він працював у віденських і празьких бібліотеках, збагачуючи свої знання. “Усі свої посольські дієти отець Антін видавав на передплату наукових журналів, книжок і речей і в той спосіб придбав знамениту колекцію, у тому чимало т[ак] зв[аних] білих круків...”⁷.

Збирання книжок, рукописів, пам’яток старовини стало для Петрушевича справою життя. У результаті його археографічних та етнографічних пошуків, копіткої колекціонерської діяльності постала велика книгозбірка пам’яток слов’янської культури. Учений усвідомлював значимість для науки зібраних ним матеріалів і як теоретик розумів, що для просвітництва та процвітання нації необхідні матеріальні джерела – бібліотеки, музеї, скоординовані наукові сили. Власне такою установою, на переконання Петрушевича, був Народний Дім у Львові, бібліотека та музей якого виникли і збагатилися не без дієвої участі його самого. 1885 р. Петрушевич заповів Народному Дому свої багаті зібрання книг, рукописів, документів, карт, творів мистецтва та археологічних предметів і поповнював їх постійно ще майже тридцять років. У Народному Домі зібрання А.Петрушевича становили окремий відділ під назвою “Музей А.С.Петрушевича”, який став фундаментом і найбагатшим здобутком цієї першої української публічної бібліотеки Галичини.

А.Петрушевич дбав також про поповнення інших зібрань і колекцій. За вагомих внесок у творення Національного музею у Львові його ім’я було внесено до “важніших вкладників збірок” цього музею. Окрім цінних колекцій монет (46 од.), медалей (24 од.), хрестів (55 од.), “предметів княжої доби” (18 од.), А.Петрушевич подарував музеєві 11 ікон, 24 стародруки та 10 рукописів⁸. Доповнювали даток 38 видань з історії староукраїнського мистецтва і письменства та 662 одиниці архівних матеріалів. Загалом щедрий дарунок А.Петрушевича налічував 1057 предметів⁹.

А.Петрушевич здійснив цінний внесок у бібліотеку Київського університету, почесним доктором історії якого він був. Львівська газета “Галичанин” повідомляла, що бібліотека Святого Володимира в Києві збагатилася кількома рукописами, подарованими почесним доктором університету, видатним істориком А.Петрушевичем¹⁰. Се-

⁵ Франко І. О. Антін Петрушевич. Ювілейна сильветка // Літературно-науковий вісник. Т.ХІІІ. Львів, 1901. С.171.

⁶ Франко І. Апокрифи старозавітні, зібрані з рукописів українсько-руських // Пам’ятки українсько-руської мови і літератури. Т.1. Львів, 1896.

⁷ Максимчук І. Нарис історії роду Петрушевичів. Шикаго, 1967. С.107.

⁸ Двадцятьпять-ліття Національного музею у Львові / під ред. І.Свенціцького. Львів, 1931. С.74.

⁹ Там само.

¹⁰ Дар крил[ошанина] А.С.Петрушевича // Галичанин. 1901. Ч.213. 23 септєбря (6 октєбря). С.3.

ред них на особливу увагу заслуговує уривок (вісім пергаментних аркушів) Апостола XII ст., писаного кирилицею з глаголичними помітками на полях. Це уривок рукописного збірника одного з галицьких монастирів. Не менш цінними були уривок Псалтиря, “Житіє Олександра Македонського” та “Збірник духовних і світських статей” (датовані XVI ст.). У складі дарунку була і збірка українських колядок І.Вагилевича. Рукописи від А.Петрушевича отримав професор М.Дашкевич під час перебування у Львові, коли він займався науковою роботою у львівських бібліотеках та архівах. Саме він за дорученням А.Петрушевича передав цінні пам’ятки.

Частину своєї рукописної колекції 1904 р. А.Петрушевич передав у Санкт-Петербурзьку академію наук, визнаний на той час центр слов’янознавчих досліджень. Серед переданих матеріалів найціннішим був “Всеслав’янський коренеслов” – етимологічний словник слов’янських мов, результат довголітніх досліджень ученого¹¹, який так і не був опублікований.

Свої видання А.Петрушевич дарував Чеській Академії наук у Празі. Зберігся перелік 34 видань А.Петрушевича, що вийшли друком у 1848–1898 рр., складений ним 16 липня 1898 р. для передачі академічній бібліотеці¹².

Інтерес до книги, бібліотеки й бібліографії, що передався генетично від попередніх поколінь, цілком закономірно проявився у А.Петрушевича рано: книга, з якою він заприятелював ще в дитинстві, стала йому незмінним супутником на усе життя. Розвиток бібліофільських зацікавлень припав на студентські роки, коли, будучи учнем відомого львівського історика професора Дениса Зубрицького, власника багатой бібліотеки, допитливий студент позичав у нього книжки, користав з його порад, починаючи свої наукові дослідження. Д.Зубрицький відразу помітив неабиякі здібності свого учня. У листі до Головацького він, описуючи свої враження від знайомства з А.Петрушевичем, пророчив йому велике майбутнє: “Zapisek (iǔdet’sya pro “Otechestvennyye zapiski”. – O.K.) 6 tomów przyniosł mi z Seminarium Pietruszewicz. Nie wiem czy go Pan znasz lub nie, jest to bardzo zdatny, ciekaawy młody człowiek, z którego z czasem będzie drugi Xiądz Głowacki”¹³. Пізніше видатний історик не лише позичав книги, а й купував окремі видання для Петрушевича, коли той перебував в Уневі. В одному із листів Зубрицький повідомляв: “Почтеннейший Друг! Имея два экземпляра Супрасльской Летописи, посылаю один для собственной Вашей библиотеки”¹⁴. Надаючи в користування Петрушевичеві книги зі своєї бібліотеки, літній уже вчений сприяв дослідницькій роботі свого учня: “...Во имя общей народной пользы прошу продолжать свой труд, свои наблюдения и свои замечания”¹⁵.

Знайомству Петрушевича із книгою сприяло спілкування з відомим істориком і краєзнавцем, настоятелем монастиря св.Онуфрія у Львові Варлаамом Компаневичем (1777–1858). За його підтримки А.Петрушевич ознайомився з цінними фондами Свя-

¹¹ Детальніший огляд переданих А.Петрушевичем матеріалів до Санкт-Петербурга див.: *Петрова Л.* Рукописное собрание А.С.Петрушевича в библиотеке АН СССР // *Бібліотека – скарбниця духовності: Міжнар. наук. конф., присвячена 50-річчю Львівської наукової бібліотеки АН України.* Київ, 1993. С.251–257; *Петров А.* Рукописные материалы о А.Петрушевича // *Известия Императорской АН.* Санкт-Петербург, 1910. С.493–510.

¹² Роспись книгам и брошюрам сочиненным А.С.Петрушевичем и пожертвованных в библиотеку чешской Академии Наук в Праге // *Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаніка НАН України.* Відділ рукописів (Далі ЛНБ ВР). Ф.77. Оп. 4. Спр. 668.

¹³ Лист Д.Зубрицького до Я.Головацького. 29. XI. 1844 // *Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49 / К.Студинський.* Львів, 1909. С.134.

¹⁴ Лист Д.Зубрицького до А.Петрушевича. 16(28) Сент.[ября] 1848 // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.207. Арк.3.

¹⁵ Лист Д.Зубрицького до А.Петрушевича. 3 июня 1852 г. // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп. 4. Спр.207. Арк.6.

то-Онуфріївської монастирської бібліотеки у Львові. На аркушах багатьох книг з цього зібрання учений зауважив записи попередника В.Компаневича – професора Львівського університету, доктора богослов'я Модеста Гриневецького (1758–1823). Петрушевич характеризував його як великого знавця церковної історії, пам'яток давнини та бібліографії, про що неодноразово особисто міг пересвідчитися “из его [Гриневецького] многочисленных замечаний и записок сюда относящихся на старопечатанных книгах, которые я [Петрушевич] некогда осматривал в Святоонуфриевской библиотеке чину св.Василия В. во Львове”¹⁶. Власне М.Гриневецький, який перший почав студіювати біографію та друкарський доробок І.Федорова, на думку акад.

Я.Ісаевича, започаткував джерельні дослідження у галузі історії друкарства на західноукраїнській землях у складі Австрійської монархії¹⁷. Напевно, не випадково якраз цей напрям досліджень у майбутньому став для А.Петрушевича одним із пріоритетних.

Цілком очевидно, що ближче пізнання книжкового багатства як матеріального втілення духовного надбання народу спричинило усвідомлення А.Петрушевичем місця книги в житті народу та його культурному розвитку. Ймовірно, саме тоді він вирішив усе своє подальше життя присвятити збиранню та дослідженню рукописів, історичних документів і книг. Комплектуванням своєї бібліотеки А.Петрушевич займався постійно і цілеспрямовано. Це було дуже дороге заняття (з матеріального боку), крім того, воно вимагало чималих затрат часу та докладення максимуму зусиль.

Перша інформація про особисту бібліотеку Петрушевича відноситься до 1847 р. Саме цим роком датував архіваріус¹⁸ перелік книг у бібліотеці А.Петрушевича, складений ним особисто¹⁹. “Роспись собственным русским книгам” свідчить про те, що це лише частина зібрання А.Петрушевича, оскільки, якщо є “русские”(тобто, видрукувані громадянкою. – О.К.) видання, то мусять ще бути “латинские”. Перелік, зроблений за взірцем записів у інвентарній книзі, подає опис 106 видань у такій послідовності: порядковий номер запису, назва книги, місце видання. Інколи зазначено формат книги у долях аркуша. Далі вказано кількість томів та ціну (не для всіх книг). За переліком чітко простежуються читацькі пріоритети та бібліофільські зацікавлення науковця-початківця. Серед видань перша книга новою українською мовою – славнозвісна “Енеїда” І.Котляревського (Санкт-Петербург, 1798); альманах “Русалка Дністровая”, виданий стараннями “Руської Трійці” (Будапешт, 1837); редактований М.Максимовичем альманах “Киевлянин” (1 том за 1840 р.); альманах “Сніп” (Харків, 1841); шість томів збірника “Запорожская старина” (1833–1838) І.Срезневського; а також російські видання – журнал “Москвитянин”, який видавав М.Погодін (два томи за 1848 р.), та 12 зошитів “Отечественных записок” за 1843 р. У бібліотеці містилися видання книжкових пам'яток: Остромирового Євангелія – найдавнішого датованого східнослов'янського рукопису (1056–1057 рр.), здійсненого О.Востоковим у Санкт-Петербурзі 1843 р. та перше факсиміле Реймського Євангелія – пергаментного рукопису кінця XIV ст. (Париж, 1843 р.). Першими бібліографічними посібниками, придбаними А.Петрушевичем, згідно з переліком, стали ґрунтовна праця В.Сопікова “Опыт российской библиографии” у п'яти томах (Санкт-Петербург, 1813–1821) та каталог В.Строева “Описание старопечатанных книг славян...” (Москва, 1841).

¹⁶ ВНД. 1887. Ч.54, 1(13) Мая. С.490.

¹⁷ Ісаевич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми. Львів, 2002. С.16.

¹⁸ Виходячи, очевидно, з того, що найпізніша зафіксована у списку книга видана 1846 р.

¹⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі ЦДАУЛ). Ф.765. Оп.1. Спр.2. Арк.1–3.

Про активне поповнення бібліотеки А.Петрушевича наприкінці 40–х і в 50–х роках свідчить багатий епістолярій ученого. Він спілкувався з численними громадськими діячами, ученими, і майже кожний його лист містив прохання повідомити про книжкові новинки, прислати каталоги видавництв чи книжкових магазинів, замовити і віднайти потрібне видання, придбати і прислати книги. Особливу роль у творенні на той час його бібліотеки (і загалом розповсюдження книги у Галичині та організації першої публічної “руської” бібліотеки у Львові) варто, по праву, відвести братам Головацьким, з якими А.Петрушевича єднали тривала приязнь та спільні наукові зацікавлення.

Чи не вирішальну роль у формуванні світогляду молодого А.Петрушевича, виборі пріоритетів його наукових досліджень відіграв Яків Головацький (1814–1888) – активний діяч “Руської Трійці”, співвидавець “Русалки Дністрової”, професор української мови та літератури у Львівському університеті, поет та етнограф. Я.Головацького з А.Петрушевичем єднала тривала дружба, їх листування свідчить про теплі товариські стосунки, які склалися між ними ще у студентські роки Антона. Перебуваючи на канікулах наприкінці 1843 р., він отримав від Я.Головацького кілька книг для ознайомлення. Зворушений такою увагою, А.Петрушевич зазначає: “Знаю я добре що я Вам винен (чим я вам зобов’язаний. – *О.К.*). Ви-сте перший зажгли в міні огонь отчинной любви... Ви знаєте я блукався мановцями. Ви-сте справили мене на битую дорогу. Ко-би не Ви, чужа була би для мене слава роду Руского, німії гроби вотцов, а серце не билобися так сильно в грудях моїх при гадці судьби і долі нашої”²⁰. Прагнучи виправдати надії Я.Головацького, А.Петрушевич докладно описує пророблену ним “на ваканціях” роботу із *quaestionem de versione slovenica (ex Hermentica)*, при цьому він посилається на праці Й.Добровського, П.Й.Шафарика, Я.Коллара, К.Калайдовича, В.Копітара, П.Кеппена, О.Востокова, проявляючи обізнаність із цінними рукописами та стародруками²¹. Я.Головацький підтримав патріотичні пориви та наукові пошуки початківця: “Дякую Вам за Ваше щире серце до мене, за вісточку о Ваших трудах. І сим ся дуже тішу, що не понехали сте тоту дорогу, на котру сте ступили, дорогу правую, ведучую до пізнання свого народа – діяній, питомостей народних, словом – ведучую до храму народності нашої. Честь Вам за се, а дай Боже якнайбільш сотрудників і товаришів у тім заводі!”²².

Маючи налагоджені контакти з російськими книгарями, Я.Головацький робив послуги А.Петрушевичу: виписував для нього книги, знайомив з новинками, передовсім літературними, повідомляв ціни на нові видання. “Любезный друг! – писав Я.Головацький, – на сих днях получил я решительный ответ от книгопродавца С.Петербургскаго Г[осподина] Печаткина в отношении выписываемых мною русских книг, и список книгам с прибавкой цены оним... Не захотите ли при этом случае каких других книг... вот цены им... Когда Вам понравится какая нибудь из этих книг, присылайте деньги, я готов выписать”²³. Головацький виписував книги безпосередньо із Києва, а також через книгарів, зокрема, львівських книгарень А.Каллембаха і Я.Міліковського. Якщо книжку не можна було замовити у Львові, чи знайти в каталозі, то “Каллембах взял на себя обязанность спросить у Варшавских книготорговцев”²⁴.

²⁰ Лист А.Петрушевича до Я.Головацького 1843 р. // Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835–49 / К.Студинський. Львів, 1909. С.94–95.

²¹ Там само. С.95–96.

²² Лист Я.Головацького до А.Петрушевича 14 березня 1844 р. // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп. 4. Спр. 137. Арк.1.

²³ Лист Я.Головацького до А.Петрушевича 4 червня 1849 р. // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр. 137. Арк. 7–8.

²⁴ Там само. Арк.18–19.

Принагідно зауважимо, що галицька зацікавлена публіка не відчувала великого книжкового голоду: зокрема, з Відня книги замовляли через брата Я.Головацького Івана, радо пропонував свої послуги в отриманні книг префект Іполит Криницький²⁵. Цілком вільно можна було також замовити книги через каталоги, що розсилалися книгарнями чи видавництвами. Отримавши таку інформацію, Я.Головацький ділився нею з іншими, передовсім, з А.Петрушевичем: “Посылаю Вам присланные каталоги книг в новейшее время изданных числом 22 для рассмотрения. Может быть Вы еще что то изберете для себя – то можно будет выписать позже. Каталоги эти получил я к рассмотрению из Вены – сего ради прошу отошлите мне оныя чем скорее, чтобы я мог отдать кому принадлежат”²⁶.

Я.Головацький ділився з А.Петрушевичем враженнями про прочитані книги, цікавлячись його думкою. “Посылаю Вам ныне два тома “Отечественных записок”, – повідомляв Головацький, – не знаю, как понравятся они Вам. Нам здешним читателям совсем не удовлетворили оне – так что мы вознамерили на текущий год запронумеровати вместо того журнал “Москвитянина” – Согласны ли Вы с нами”²⁷. Оскільки передплачувати періодику було на той час дорогим задоволенням, то на журнали підписувались у складчину: в отриманому А.Петрушевичем рахунку, між іншими книгами, записано “четвертная доля за “Отечественные записки”. Про те, щоб відмовитися від передплати, не могло бути й мови. Головацький переконував Петрушевича: “Нам неотменно нужно держать (мається на увазі – виписувати. – *О.К.*) один русский журнал, чтобы иметь известия о ходе русской словесности и не выбрасывать тщетно денег на кой какое сочинение по заманчивому титулу...”²⁸.

За рекомендаціями Я.Головацького та чеського вченого К.Запа А.Петрушевич був прийнятий у члени Чеської матиці, що давало йому змогу постійно отримувати її видання. Тривалий час, особливо коли А.Петрушевич уже зібрав власну бібліотеку, учені не лише позичали книги один одному, а й давали їх у користування іншим дослідникам (зокрема, директору архіву А.Бельовському). Особливо сподівався Я.Головацький на бібліотеку А.Петрушевича, коли з'ясувалося, що Д.Зубрицький, з бібліотеки якого користали обоє, продав свою цінну колекцію книг. “Г[осподи]н Денис (Зубрицький. – *О.К.*) продал свою библиотеку графу Баворовскому, – повідомив Я.Головацький у черговому листі, – тепер я ограничен на свою собственную и чувствую повремением недостаточность ея. По той причине я должен прибегать к Вашему книгохранилищу и, кажется, не однажды еще буду требовать Вашей благосклонности”²⁹.

У 1861 р. Я.Головацький привітав А.Петрушевича з новим призначенням і переїздом до Львова, радіючи, що вони будуть поруч, зможуть “вместе жить и работать во славу и пользу матери-Руси”³⁰. Їх контакти не перервалися і після переїзду Я.Головацького до Вільна: він і надалі прислав книги для А.Петрушевича, неодноразово дарував їх бібліотеці Народного Дому у Львові, надавав примірники для розпродажу і розповсюдження у Галичині за мінімальними цінами. Натомість, Я.Головацький просив надсилати йому нові галицькі видання, насамперед, періодичні, цікавився також західноєвропейськими виданнями, які в Росії було складніше придбати.

²⁵ Лист Я.Головацького до А.Петрушевича 4 червня 1849 р. // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр. 137. Арк.48.

²⁶ Лист Я.Головацького до А.Петрушевича 21 лютого 1860 р. // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр. 137. Арк.50.

²⁷ Лист Я.Головацького до А.Петрушевича 27 січня 1852 р. // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр. 137. Арк.12–13.

²⁸ Там само.

²⁹ Лист Я.Головацького до А.Петрушевича 23 жовтня 1857 р. // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр. 137. Арк. 32.

³⁰ Лист Я.Головацького до А.Петрушевича 13 вересня 1861 р. // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр. 137. Арк.68.

Як уже зазначалося, багато книг для своєї бібліотеки А.Петрушевич замовляв через Івана Головацького (1816–1899) – молодшого брата Якова, лікаря за фахом, ученого, що входив до близького оточення “Руської Трійці”, якого пов’язували особисті контакти з багатьма діячами слов’янського національно-визвольного руху. Він працював у міністерській бібліотеці у Відні, брав участь у виданні українських книг. В архіві А.Петрушевича збереглися листи, адресовані йому Іваном Головацьким³¹, які є джерелом до вивчення суспільного і культурного руху українців, історії слов’янства загалом, багатим матеріалом для встановлення шляхів формування бібліотеки А.Петрушевича. Саме від І.Головацького А.Петрушевич отримував найсвіжіші відомості про наукові новинки у слов’янському світі, замовляв для себе нові видання, передовсім, праці відомих славістів Ф.Міклошича, В.Копігара, В.Караджича.

Серед інших осіб, що у той час спричинилися до поповнення бібліотеки А.Петрушевича, був Богдан Дідицький (1827–1909) – галицький письменник і журналіст, редактор збірника “Зоря Галицкая яко Албум” (1860) і видавець газети “Слово” (1861–1871). А.Петрушевич обмінювався книгами із Михайлом Куземським (1809–1879) – галицьким церковним і громадським діячем, одним із організаторів у Львові Собору Руських Учених (1848), Холмським єпископом. У колекції А.Петрушевича збереглися книги з його автографом. Спільність зацікавлень поєднувала А.Петрушевича з Ізидором Шараневичем (1829–1901) – відомим галицьким істориком, професором Львівського університету. А.Петрушевич випозичав йому книги для навчання. У час перебування А.Петрушевича в Уневі, І.Шараневич прислав йому книги зі свого зібрання, а також розшукував для нього потрібні видання у фондах львівських бібліотек – Оссолінеумі та університетській. Перебуваючи у Відні у 1850, 1860, 1861 рр., І.Шараневич виконував замовлення А.Петрушевича на книжкові новинки чи потрібні видання, зокрема, у травні 1851 р. він передав гроші Я.Головацькому за куплений ним для А.Петрушевича том “Slavische bibliothek”³², який видавав у Відні Ф.Міклошич. На початку 1861 р. І.Шараневич писав: “Посылаю Вашому Высокопреподобию по Вашему желанію Wojsickiego Przysłowia narodowe...i Gołębiowskiego Dzieła”³³. Книжки А.Петрушевичу надсилав також Михайло Малиновський (1812–1894), львівський крилошанин, посол до Галицького сейму (1861–1866).

На час, коли А.Петрушевич оселився у Львові, він був уже відомим науковцем, що спонукало його до подальшого комплектування власного зібрання книг як підручного джерела досліджень. Цьому ж сприяло і становище А.Петрушевича: не обтяжений сім’єю, забезпечений матеріально, учений міг подорожувати, вивчати книжкові та архівні пам’ятки, купувати їх для своєї колекції. Набутий авторитет дослідника та поступове визнання у науковому світі, як і численні особисті контакти А.Петрушевича, якнайкорисніше позначалися на поповненні його зібрання. Незаперечним підтвердженням такої тези є збережені на книгах автографи більше сотні осіб, чії наукові зацікавлення були співзвучні з досліджуваними А.Петрушевичем проблемами і які вважали прийнятним обов’язком “в доказ глибокої поваги” презентувати свою працю авторитетному галицькому вченому³⁴.

³¹ ЛНБ ВР. Ф. 77. Оп.4. Спр. 136. 22 арк.

³² Лист І.Шараневича до А.Петрушевича 25 травня 1851 р. // ЛНБ ВР. Ф. 77. Оп.4. Спр. 478. Арк. 3.

³³ Лист І.Шараневича до А.Петрушевича 28 січня 1861 р. // ЛНБ ВР. Ф. 77. Оп.4. Спр. 478. Арк. 15–16.

³⁴ Детальніше див.: Колосовська О. Автографи на книгах бібліотеки А.С.Петрушевича // Записки ЛНБ ім. В.Стефаника НАН України. Вип. 11. Львів, 2003. С. 39–72.

Серед тих, що дарували свої праці А.Петрушевичу – відомі українські та зарубіжні славісти, професори Київського, Харківського, Одеського, Варшавського, Московського та Санкт-Петербурзького університетів, духовних академій. На книгах з колекції А.Петрушевича – дарчі написи професорів Київського університету: історика та археографа В.Антоновича (1834–1908); літературознавця та історика М.Дашкевича (1852–1908); голови київського цензурного комітету Т.Флоринського (1854–1919); професора Київської духовної академії І.Малишевського (1828–1927); етнографа, голови Історичного товариства Нестора Літописця О.Котляревського (1837–1881); педагога, дослідника мови та літератури П.Житецького (1836–1911); видавця “Славянського ежегодника” М.Задерацького (1845–1880). Збереглося два автографи професорів Одеського університету – О.Кочубинського (1845–1907) та І.Лінниченка (1857–1926); професора порівняльної граматики слов'янських мов Харківського університету В.Шерця (1843–1906).

Із російських славістів свою повагу вченому засвідчили присланими власними виданнями з автографами історик М.Коялович (1828–1921), професор Санкт-Петербурзького університету О.Петров (1859–1932), професор Духовної академії І.Пальмов (1956–1920), професор Московського університету М.Тихонравов (1832–1893).

А.С.Петрушевич мав налагоджені контакти із зарубіжними ученими, про що свідчать автографи, зокрема, мовознавця, професора Варшавського університету А.Будиловича (1846–1908), відомого польського славіста О.Брюкнера (1856–1939), письменника і політика В.Дзедушицького (1845–1913), чеського діалектолога А.Шембери (1807–1882).

Триваліші книжкові контакти та приятельські стосунки засвідчують збережені непоодинокі автографи доброго приятеля А.Петрушевича – Я.Головацького, львівських учених І.Свенціцького, І.Шараневича і багатьох інших.

Збережені на книгах з колекції А.Петрушевича автографи містять багатий джерельний матеріал до висвітлення напрямів тогочасних наукових досліджень, а також проблем розповсюдження та обміну науковими виданнями. Зокрема, працю О.Бодяньського “О народной поэзии славянских племен” 26 червня 1837 р. М.Погодін переслав І.Вагилевичу. У колекції А.Петрушевича наявні видання, які відомий лексикограф В.Даль переслав Я.Головацькому; львівському історику Б.Дідицькому свої роботи надсилав Д.Іловайський. Наявність книг інших власників у зібранні А.Петрушевича свідчить про цілеспрямоване комплектування ним слов'янознавчих видань.

Презентовані вченому книги часто були закономірним результатом попередніх листовних консультацій та обговорень їхніми авторами питань і проблем, які також досліджував А.Петрушевич, і часто його авторитет відіграв чималу роль. Збережене об'ємне листування А.Петрушевича свідчить, що свої наукові плани йому звіряли відомі тогочасні славісти. Чеський філолог, діалектолог, історик мови та літератури, дослідник Моравії А.В.Шембера обговорював з А.Петрушевичем окремі аспекти полеміки, щодо автентичності рукописних пам'яток “Суд Лібуше” та “Краледворського рукопису”³⁵. Користав з Петрушевичевих “ласкавих уваг і помочі наукової” польський філолог, професор Львівського і Берлінського університетів, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, автор праць зі слов'янської міфології й етнографії О.Брюкнер³⁶. Окремі проблеми слов'янознавчих досліджень обговорювали з галицьким ученим визнані у слов'янському світі авторитети Ф.Міклошич³⁷ та В.Ягіч³⁸. Се-

³⁵ Листи А.Шембери до А.Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.489. 28 арк.

³⁶ Листи О.Брюкнера до А.Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.88. 17 арк.

³⁷ Лист Ф.Міклошича до А.Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.316. 1 арк.

³⁸ Листи В. Ягіча до А.Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.503. 6 арк.

ред дописувачів А.Петрушевича у різні часи були польський мовознавець Я.Гануш (1858–1887)³⁹, професор Варшавського університету А.Будилович (1846–1908)⁴⁰, чеський філолог Й.Іречек (1825–1888)⁴¹, професор Карлового університету в Празі, історик права К.Кадлец (1865–1928)⁴², словенський поет, етнограф Д.Трстеньяк (1817–1890)⁴³, котрий, як і Петрушевич, проводив етимологічні дослідження на базі слов'янських мов.

Кореспондував А.Петрушевич і з видавцями тогочасних славістичних періодичних видань, зокрема, А.Черним⁴⁴, що видавав у Празі “Slovanský přehled”, і Й.Конечним⁴⁵ – редактором “Świata słowiańskiego”, що виходив у Кракові. Серед кореспондентів А.Петрушевича – дослідник і видавець листування Й.Добровського А.Патера⁴⁶; історик церкви, завідувач кафедри історії слов'ян Санкт-Петербурзької духовної академії, член Чеської академії наук та мистецтва, мандрівник І.Пальмов⁴⁷ та багато інших.

Саме обширні особисті контакти галицького ученого з дослідниками з багатьох країн, передовсім слов'янських, уможлилювали комплектування фундаментального зібрання документів часу слов'янського відродження, поживлення національних рухів та поширення ідей, творення громадських та наукових товариств й організації з'їздів. Увесь цей час А.Петрушевич був не стороннім спостерігачем, а активним членом наукового і громадського життя.

Час творення його бібліотеки – час пошуків, виявлення і накопичення історичних, філологічних, етнографічних і лінгвістичних матеріалів. У цьому А.Петрушевич досяг помітних успіхів, а кумульований матеріал послужив надійним підмурівком подальшої його діяльності – опису пам'яток, рукописів та стародруків, опрацювання їх текстів, укладання бібліографій, словників і граматики, формування фольклорних збірок.

Бібліотека вченого, яка була його творчою лабораторією, його робочим кабінетом, віддзеркалює напрями досліджень і галузі зацікавлень А.Петрушевича. У збірці відображена історія слов'янського світу, філологія, археологія, бібліографія. А.Петрушевич особливо цікавився походженням слов'ян, питаннями створення їх письма та алфавітів – як кириличного, так і глаголичного. Він детально вивчав діяльність слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія. А вивчення історії книжкового друку та друкарень уможливило укладання ґрунтовних бібліографій та написання історії українського друкарства. Книжкові пам'ятки були предметом поглибленого дослідження академіка. З особливою скрупульозністю він вивчав “Слово о полку Ігоревім”, зібравши у себе чи не найповнішу бібліографію цього твору. А.Петрушевич брав участь у полеміці стосовно автентичності інших книжкових пам'яток.

Архівні джерела свідчать, що опрацюванню кожного питання, яке перед собою ставив А.Петрушевич, передувало ґрунтовний підбір літератури та скрупульозне вивчення джерел. І не лише тих, які були під рукою. Глибина дослідження ученим проблеми передбачала використання матеріалів, незалежно від місця їх видань. Більше того, А.С.Петрушевич часто випереджав події, замовляючи у книгарів чи через знайомих праці, які на той час лише перебували в рукописах або у друці. Це переконли-

³⁹ Листи Я.Гануша до А.Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.124. 2 арк.

⁴⁰ Листи А.Будиловича до А. Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.90. 2 арк.

⁴¹ Листи Й.Іречка до А. Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.25. 2 арк.

⁴² Листи К.Кадлеца до А. Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.216. 18 арк.

⁴³ Листи Д.Трстеньяка до А. Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.449. 2 арк.

⁴⁴ Лист А.Черного до А. Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф. 77. Оп.4. Спр.478. 1 арк.

⁴⁵ Листи Й.Конечного до А. Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.244. 3 арк.

⁴⁶ Листи А.Патери до А. Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.350. 8 арк.

⁴⁷ Листи І.Пальмова до А. Петрушевича // ЛНБ ВР. Ф.77. Оп.4. Спр.347. 2 арк.

во доводить: А.Петрушевич ретельно стежив за станом проблем, над якими працював сам. Так, по можливості вичерпно він комплектував свою бібліотеку, для окреслення якої найвідповіднішим бачиться термін “універсальна славістична”.

Найчисленнішою частиною бібліотеки А.Петрушевича є збірка книг та періодичних видань ХІХ–початку ХХ ст.⁴⁸, загальною кількістю понад 22 тис. примірників⁴⁹. Це, передовсім, видання з проблем слов’янського мовознавства та літературознавства, історії, археології, етнографії, географії українською, російською, польською, німецькою, чеською, сербською, хорватською, болгарською мовами.

Надзвичайно цінною є колекція рукописів та документів, що налічує близько 400 кирилических рукописних книг ХІІІ–ХІХ ст. (пам’ятки церковного та світського книжкового мистецтва), 107 латинських документів (збірники віршів та пісень, молитовники, інвентарні описи монастирів та інші матеріали), 42 документи на пергаментній та паперовій основі (дарчі, купчі, підтвердні королівські й шляхетські грамоти в оригіналах та копіях). Збірку рукописів на прохання та за кошти власника опрацював та ввів у науковий обіг І.Свенціцький⁵⁰. Він також влучно охарактеризував колекцію стародруків, яку з особливою старанністю комплектував А.Петрушевич: “Найкращою одначе частиною Музея являється безперечно відділ рукописів і старопечатних видань. Супроти бідности наших галицьких бібліотек на старопечатні славянські видання збірка старих славянських друків (400 назв) каноніка Петрушевича буде належати до багатших”⁵¹. Навіть при побіжному перегляді колекції впадає у вічі дбайливий підбір раритетів: два фрагменти першодруків (Тріодей) Ш.Фіоля, видання І.Федорова (Львівський Апостол 1574 р., Острозька Біблія 1581 р. із власноручними записами А.Петрушевича), надзвичайно рідкісне полемічне видання Г.Смотрицького “Ключ царства небесного” (Остріг, 1587). Досить повно представлений доробок львівських друкарів, мандрівних друкарень та видавничих осередків східних теренів України. У колекції А.Петрушевича були й видання білоруських друкарень, а також поодинокі надзвичайно рідкісні в українських фондосховищах молдавські, румунські та угорські книги, набрані кирилицею. Не можна оминати увагою ще один раритет – “Постилу”, видану глаголичним шрифтом у Тюбінгені 1565 р. Петрушевич цікавився глаголичним алфавітом, йому належать наукові розвідки про походження цього письма. З приводу стародруків з колекції А.Петрушевича варто зауважити, що майже кожна друкарня, що видавала ці книги, була представлена у збірці не просто своїми виданнями, а у більшості випадків – одними з найпоказовіших своїх друків, що свідчить про компетентність та цілеспрямованість колекціонерської діяльності вченого⁵².

Добірністю відзначається картографічна частина зібрання А.Петрушевича, яка налічує близько 1,5 тис. од. збереження (карти – більше 1200, атласи – 56, плани міст – 136) і відтворює практично всі континенти та країни світу. Найбільше зацікавлення

⁴⁸ Зараз зберігається окремою колекцією у відділі рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаніка НАН України.

⁴⁹ Загальний огляд збірки подано у: *Галушко М.* Особисті бібліотеки А.С.Петрушевича і М.С.Возняка та колекції І.С.Свенціцького та Ф.Ржегоржа як джерело до вивчення історії слов’янських народів // *Бібліотека – скарбниця духовності: Міжнар. наук. конф., присвячена 50-річчю Львівської наукової бібліотеки АН України.* Київ, 1993. С.130–139.

⁵⁰ *Свенціцький І.* Опис рукописів Народного Дому з колекції А.С.Петрушевича. Ч.1. // *Українсько-руський архів.* Т.1. Львів, 1906.

⁵¹ Там само. С.VII.

⁵² Докладніше про стародруки з бібліотеки А.Петрушевича див.: *Колосовська О.* Кирилическі стародруки з бібліотеки Антона Петрушевича // *Проблеми слов’янознавства.* Вип.47. Львів, 1995. С. 95–98; *Колосовська О.* А.С.Петрушевич – колекціонер і дослідник стародрукованої книги // *Книга і преса в контексті культурно-історичного розвитку суспільства.* Вип.2. Львів, 1998. С.151–161.

становлять етнічні карти часів слов'янського відродження: це карти П.Й.Шафарика, Я.Головацького, Й.Чапловича та Т.Флоринського.

Ще за життя А.Петрушевича його бібліотека була відома далеко за межами Львова. Універсальна слов'янська книгозбірня, формування якої стало справою усього свідомого життя ученого, тривалий час служить підмурівком фундаментальних досліджень не одного покоління славістів.

SLAVONIC A.PETRUSZEVYCH LIBRARY FOUNDATION

Olga KOLOSOVSKA

V.Stefanyk L'viv Scientific Library of Ukrainian National Academy of Sciences
14, Lysenko Str., L'viv, 79008.
Department of rove books

A.Petrushevych (1821–1913) was a public and church figure, scientific of broad humanitarian direction and well-known bibliophile. Petrushevych's scientific heritage consists of much more two hundred scientific works, which was founded on using of great number historical sources. The solid foundation scientific researches of Petrushevych was his library, which was completed more then half a century. The valuable collections of books, manuscripts, documents and cartographical materials on name "The Museum of A.S.Petrushevych" (about 22 000 units), scientific devised to the institution Narodnyj Dim in Lviv. His collection represent the history of Slav world, philology, archaeology and bibliography.

Key words: private library, slavonic library, bibliophile, scientific relation, autograph, A.Petrushevych.

Стаття надійшла до редколегії 14.03.04
Прийнята до друку 10.05.04